

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. XII

MIASTO SŁAWNO

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XII

MIASTO SŁAWNO

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2017

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 12: *Miasto Sławno* [History and Culture of the Sławno region, vol. 12: Sławno – the town]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2017, pp. 328, figs 109, tables 17. ISBN: 978-83-947670-0-6. Polish texts with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the town Sławno (Pomerania, Poland). Its origin is in Middle Ages (14th century) but there are some archaeological data suggesting the earlier erection of the town. The town and its citizens were subject of many political changes. Since mid of 17th century up to mid of 20th century the town was under German control. During that time the town developed in terms of cultural aspects as well as spatially. The concept of the palimpsest allows to identify the processes of introducing new and erasing existing elements of the town. Some papers discuss changes in townscape – slow, evolutionary in 18th and 19th century and quick and dramatic after the WWII. Will the history of the town inspire current citizens to promote sustainable development including respect to the historic value?

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2017
© Copyright by Authors

Na okładce: Hugo Walzer, *Kościół Mariacki* 1920, olej, 74 × 94 cm

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brigida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Sławnie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2

ISBN: 978-83-947670-0-6

Druk/Druck: BOXPOL, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 28, e-mail: boxpol@post.pl

Spis treści

Jan Sroka, Włodzimierz Rączkowski, <i>Historia jako konfrontacja: czy odrabiamy lekcje?</i>	7
Ignacy Skrzypek, <i>Badania archeologiczne na terenie Sławna</i>	17
Krzysztof Skrzypiec, <i>Sławno w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku</i>	47
Józef Lindmajer, <i>O ludności Sławna od połowy XVII do przełomu XVIII i XIX wieku. Wybrane zagadnienia</i>	65
Sylwia Wesołowska, <i>Szkolnictwo w Sławnie do 1945 roku. Próba podsumowania</i>	87
Krystyna Rypniewska, <i>Witraże przedwojennego Sławna</i>	113
Janina Kochanowska, <i>Wczesna twórczość rzeźbiarska Fritza Theilmanna w pomorskim Sławnie</i>	129
Konstanty Kontowski, <i>Cmentarze, pomniki i miejsca pamięci o zmarłych w Sławnie</i>	147
Ewa Gwiazdowska, <i>Architektura i urbanistyka dawnego Sławna w świetle źródeł ikonograficznych z czasu od XVII do połowy XX wieku</i>	161
Kacper Pencarski, <i>Transport w Sławnie w latach 1918–1939</i>	241
Włodzimierz Rączkowski, <i>Historyczne przestrzenie miasta we współczesnym kontekście – spojrzenie z... dystansu</i>	261
Zbigniew Sobisz, <i>Dendroflora terenów zieleni Sławna</i>	287
Indeks osób	317
Indeks nazw geograficznych	323
Lista adresowa Autorów	327

Szkolnictwo w Sławnie do 1945 roku. Próba podsumowania

SYLWIA WESOŁOWSKA (Szczecin)

Wprowadzenie

Dzieje oświaty, szkół czy historia wychowania to treści unikatowe. Dla ich zbadania szczególnie istotne jest uchwycenie procesów, które Dariusz Łukasiewicz (2004) określił mianem „długiego trwania”. Niezbędne jest ukazanie rozwoju szkolnictwa w szerokim kontekście historycznym i wskazanie zjawiska kontynuacji funkcjonowania systemu czy modelu edukacji lub jej braku.

Szczęśliwie Sławno należy do tych nielicznych miejscowości pomorskich, które mogą wykazać się udokumentowanym źródłowo, nieprzerwanym funkcjonowaniem szkół różnego szczebla już od XVI wieku do czasów obecnych. Jest to zjawisko rzadkie, godne podkreślenia, świadczące pośrednio o znaczącej kulturotwórczej roli miasta.

Jednocześnie dzieje szkolnictwa to nie tylko dzieje systemów, wielkich idei i programów pedagogicznych, ale przede wszystkim powszedniego trudu ponoszonego przez uczniów i nauczycieli. Materiał źródłowy, jakim dysponujemy, jest skromny. Nierzadko znacznie więcej informacji znajdziemy na temat ludzi pełniących funkcję nauczyciela (kościelni, proboszczowie, organiści, rzemieślnicy, żołnierze) niż na temat sposobu funkcjonowania szkoły. Mało w tym doniesień o programie nauczania, podręcznikach czy metodach wychowawczych i dydaktycznych. Tym bardziej cieszy każda dodatkowa informacja mogąca wzbogacić wiedzę o dziejach miasta i jego mieszkańców.

1. Miejska szkoła łacińska

Pierwszą placówką szkolną w Sławnie, której funkcjonowanie potwierdzają odpowiednie materiały źródłowe, jest powstała w XVI wieku szkoła łacińska. Z dużym prawdopodobieństwem można zakładać istnie-

nie szkoły jeszcze w czasach przedreformacyjnych. Pośrednio świadczy o tym wzmianka o „starej” i „nowej” szkole w sławieńskiej matrykule kościelnej z 1590 roku, gdzie w dziale *Kirchenhäuser und Buden* zanotowano: „Ein Alt Scholl Hauß An der Newen Scholl belegen, welches bis daher dem Deutschen Scholmeister eingethan oraz Eine Newe gebawte und gemeurte Schola” (Hoffmann 1910; Muszyński 1994; Lindmajer 2000a).

Być może funkcjonująca w „starym” budynku szkoła za sprawą przeprowadzonych na Pomorzu tuż po proklamowaniu reformacji wizytacji kościelnych (m.in. w Sławnie) uległa reorganizacji mającej na celu dostosowanie szkoły do wymogów zawartych w ordynacji kościelnej¹.

Około roku 1565 sławieńska szkoła łacińska ulokowana została w nowym obiekcie, do budowy którego wykorzystano materiały z rozebranego kościoła św. Ducha. Budynek ten był zlokalizowany w sąsiedztwie starej szkoły, naprzeciw północnej nawy kościoła Mariackiego (Muszyński 1994: 126). Do 1590 roku w szkole prawdopodobnie zapewniano tylko dwa etaty nauczycielskie², a zgodnie z ordynacją z roku 1535 szkoły miejskie zobowiązane były do zatrudnienia co najmniej trzech nauczycieli odpowiednio wysoko uposażanych. Nie był to jednak przypadek odosobniony na Pomorzu (dwóch nauczycieli zatrudniano np. w Wolinie i Goleniowie, a w Łobzie tylko jednego) (Bülow 1880: 16). Wynikało to zapewne z braku odpowiedniej kadry i niewystarczającej bazy materialnej.

Sytuacja uległa zmianie pod koniec XVI wieku, kiedy w szkole sławieńskiej odnotowano już trzech nauczycieli (rektor Urbanus Salemann, kantor Johannes Pantel i kościelny Jacob Lübke). Trzyklasowa (klasa trzecia podzielona na dwa oddziały) szkoła miejska realizowała program nauczania z zakresu języka łacińskiego, greki, religii zgodnie z założeniami ordynacji kościelnej z 1535 roku i późniejszej z 1563 roku³. Tygodniowy plan zajęć (*ordo disciplinae et lectionum in schola Schlaviensi* – 1590) przewidywał 30 godzin lekcyjnych dla klas 1–2, w tym: religia 7 godzin, łacina – 14, greka – 2, dialektyka – 2, rachunki – 1, śpiew 4 godziny (Lindmajer 2000a: 82; Hoffmann 1910: 7). W klasach pierwszej i drugiej lekcje prowadzone były przez rektora i kantora. W klasie trzeciej, w której uczniowie dopiero uczyli się sztuki czytania i pisania, podstaw języka łacińskiego oraz ćwiczyli się w „modlitwie i pobożności” (Hoffmann 1910: 6), nauczał kościelny i nauczy-

¹ Wizytacje miały na celu m.in. zinventaryzowanie majątków Kościoła katolickiego oraz stworzenie zrębów nowej administracji ewangelickiej i szkolnej (Heyden 1961).

² Wymieniano w źródłach rektora Lorenza Krügera (1545) oraz niejakiego Laurentiusa Scholastke (1562) (Hoffmann 1910: 4–5).

³ W roku 1556 synod w Greifswaldzie rozpoczął prace nad nową ordynacją, które zakończono w 1563 roku i wydano w 1565 roku. W ramach organizacyjnych, nakreślonych w tej ordynacji, przeprowadzana była rozbudowa szkolnictwa w okresie późniejszym.

ciel będący zarówno nauczycielem w szkółce niemieckiej (*der deutsche Schulmeister*), jak i nauczycielem dziewcząt (*Jungfrauschulmeister*). Budynek szkolny był jednoizbowy. Chłopcy na wszystkich poziomach uczyli się wspólnie. Dziewczęta, które zdobywały zaledwie minimalne wykształcenie, nauczane były w mieszkaniu służbowym nauczyciela.

Łacińska szkoła miejska prawdopodobnie była połączona administracyjnie (zgodnie z zaleceniami ordynacji osobą rektora) (Lindmajer 2000a: 89) z jednoklasową szkołą „niemiecką” przeznaczoną dla uboższej młodzieży z wykładowym językiem niemieckim. Znajdowała się ona w budynku określanym w matrykule z 1590 roku jako *Alt Scholl*. Nauczyciel tej szkoły był jednocześnie nauczycielem dla dziewcząt, ale nauczał też w szkole miejskiej. Ponieważ nauczyciele opłacani byli z kasy miejskiej, a nad całością procesów edukacyjnych czuwał rektor szkoły łacińskiej, moglibyśmy określić ją, używając współczesnej nomenklatury, zespołem szkół. Nadzór nad szkołą sprawowali wybrani spośród rajców dwaj mieszczanie, którzy sprawowali go wraz z duchownymi. Rektor był powoływany przez Radę Miejską po uzyskaniu aprobaty proboszcza, drugiego pastora i czterech prowizorów kościoła Mariackiego. Podobnie obsadzano stanowisko kantora, natomiast nauczyciel szkoły niemieckiej powoływany był wyłącznie przez Radę Miejską.

Sławieńska szkoła miejska na przełomie XVI i XVII wieku mimo dużej rotacji na stanowisku rektora (w latach 1588–1617 odnotowano ich co najmniej dziewięciu)⁴ funkcjonowała prawidłowo. Jej absolwentów można znaleźć w księgach immatrykulacyjnych uniwersytetów w: Lipsku, Greifswaldzie, Rostoku, Frankfurcie, Królewcu, Wittenberdze i w sześcenińskim Pedagogium Książęcym.

W okresie wojny trzydziestoletniej wiele szkół pomorskich zaprzestało działalność lub zdecydowanie obniżyło poziom nauczania. Szkoła łacińska w Sławnie egzystowała nadal, choć w mocno ograniczonym zakresie. W wieku XVII w szkole zatrudniano tylko dwóch nauczycieli, którzy jednocześnie byli angażowani w oddziale dla dziewcząt i w szkole dla ubogich (*Armenschule*). W tym czasie szkoła wyraźnie straciła na popularności. Wieleubożących rodzin rezygnowało z kształcenia dzieci, a lepiej uposażeni posyłali swych synów do szkół wciąż legitymujących się „wyższym poziomem” nauczania.

Sytuacja instytucji poprawiła się pod koniec XVII wieku, kiedy za czasów rektora Joachima Scheunemanna odzyskała dawny status szkoły

⁴ W owym czasie pensja rektora wynosiła 30 guldenów rocznie, dla porównania pastor zarabiał wówczas 72 guldeny, pastor pomocniczy 50, a nauczyciel w szkółce niemieckiej 8 guldenów (Muszyński 1994: 127; Hoffmann 1910: 11).

trywialnej (Bock 1873). Była nadal trzyklasowa i utrzymywana z funduszy Rady Miejskiej. Zatrudniała trzech nauczycieli: rektora, kantora i bakałarza⁵. W programie nauczania dominowała nadal łacina oraz tradycyjnie religia, język niemiecki i śpiew. Pojawily się realizowane w niewielkim wymiarze: historia, geografia, rachunki, język francuski i fizyka, a ponadto nauka pisania i czytania. Sugeruje to, że szkoła mogła prowadzić dodatkową klasę „przygotowującą” pomimo utrzymywania oficjalnie podziału trzyklasowego (podobnie zresztą jak w wieku XVI, kiedy klasa trzecia była podzielona na dwa oddziały) (Lindmajer 2000a: 85).

Do połowy XVIII stulecia szkoła działała prawdopodobnie bez większych problemów personalnych czy finansowych. Za najkorzystniejszy czas w funkcjonowaniu szkoły sławieńskiej w XVIII wieku uważa się kadencję rektora Petera Konrada Kniephofa (Kniephoffa)⁶, tj. lata 1735–1742 (Lindmajer 2000a: 84–85). Dał się on poznać jako dobry organizator oraz kompetentny pedagog. Został powołany na stanowisko rektora szkoły łacińskiej w Koszalinie.

W drugiej połowie XVIII wieku program szkolny przewidywał 40 godzin lekcyjnych dla każdej z trzech klas. W klasie pierwszej i drugiej przewidywano po 13 godzin łaciny (w klasie trzeciej 11 godz.), religia 8–10 godzin, język niemiecki 4–5 godzin, historia 1 godzina, geografia 2 godziny, rachunki 3–6 godzin, nauka pisania 1–4 godziny i śpiew tylko 1 godzina. W starszych klasach realizowano jeszcze język francuski (po 3 godz.) oraz 1 godzinę fizyki (Lindmajer 2000a: 87).

Schyłek wieku XVIII i początek XIX przyniósł szkole ostateczną utratę statusu szkoły łacińskiej – kryzys objawił się m.in. obniżeniem poziomu wykształcenia nauczycieli w szkole (funkcję rektora w latach 1780–1802 pełnił kantor kościoła Mariackiego) (Bock 1873: 3) oraz redukcją godzin języka łacińskiego, dawniej dominującego przedmiotu (Stoebbe 1898: 152), wykreślonego ostatecznie po 1802 roku z programu szkoły. Odtąd nauczanie łaciny w Sławnie odbywało się albo na lekcjach prywatnych (Stoebbe 1898: 153), albo w miejskiej szkole elementarnej jako przedmiot dodatkowy (Stoebbe 1898: 154; Vollack 1989: 348; Lindmajer 2002: 5–13). Sama szkoła ewoluowała w stronę podstawowej placówki nauczania typu realnego (Lindmajer 2002: 6). Mankamenty te sprawiały, że wychowankowie szkoły nie mogli ubiegać się o promocję na studia. Wydaje się jednak, że już wcześniej podjęcie studiów przez absolwentów szkoły sławieńskiej możliwe było po ukończeniu dodatkowych kursów w placówkach

⁵ W roku 1736 uposażenie roczne rektora wynosiło około 100 talarów, kantora około 70 talarów, a bakałarza do 45 talarów (Lindmajer 2000a: 84).

⁶ W literaturze są dwa różne zapisy jego nazwiska.

realizujących wyższy program nauczania. Niemniej legitymujący się pochodzeniem sławińskim uczniowie zasilali nadal uniwersytety w: Greifswaldzie, Rostoku, Frankfurcie, Królewcu, Lipsku i rodzimą uczelnię szczecińską.

2. Miejskie szkolnictwo elementarne

Wzmiankowana szkołka elementarna (*Knabenschule*) działająca obok szkoły łacińskiej była dwustopniowa. Chłopcy pod kierunkiem nauczyciela realizowali program przewidujący (na początku XVII wieku) naukę pisania, czytania, katechizmu oraz podstaw arytmetyki. Nauczane równolegle przez tego samego nauczyciela dziewczęta zdobywały skromną wiedzę z zakresu języka niemieckiego i religii.

Istotne zmiany w szkolnictwie pruskim przyniósł XVIII wiek. Edykty królewskie z lat 1717 i 1735 wprowadziły obowiązek szkolny dla dzieci od 5. do 12. roku życia i edukowania ich w zakresie szkolnictwa elementarnego. Dotyczył on jednak tylko tych miejscowości, w których istniały szkoły (co oznacza, że nie obowiązywał w większości wsi). Powszechne nadal było wykorzystywanie dzieci we wszelkich pracach, toteż edykt Fryderyka Wilhelma I z 1734 roku nakazywał posyłanie dzieci do szkół zimą codziennie, a latem raz lub dwa razy w tygodniu. W roku 1763 Fryderyk II wydał Generalny Regulamin dla Szkół Ludowych, który miał przyczynić się do podniesienia poziomu oświaty na wsi.

Szkoła elementarna w Sławnie na początku XVIII wieku kształciła nadal w zakresie czytania, pisania, rachunków oraz katechizmu i modlitw (podobnie jak w wieku XVI czy XVII). Zatrudniała jednego nauczyciela, który prowadził oddzielne zajęcia dla chłopców i dziewcząt, wykorzystując pomieszczenia wzmiankowanej *Alt Scholl* oraz mieszkanie służbowe. Za naukę rodzice dzieci wnosili opłatę, która w połowie XVIII wieku wynosiła 2 grosze kwartalnie (Lindmajer 2000a: 90).

Szkołą poziomu elementarnego była także bezpłatna szkoła dla najuboższych, tzw. *Armenschule*, w całości utrzymywana przez Radę Miejską i gminę kościelną. Nauczycielem dla tej gromadki uczniów był (w połowie XVIII wieku) zakrystianin z kościoła Mariackiego. W mieście obok szkół utrzymywanych z kasy miejskiej działały placówki prywatne. Niemniej mimo funkcjonowania różnych instytucji szkolnych i wprowadzenia obowiązku szkolnego poziom scholaryzacji w Sławnie w drugiej połowie XVIII wieku, według obliczeń J. Lindmajera, utrzymywał się na poziomie 25–28%.

Pewną przeszkodę w realizacji reform oświatowych stanowił niski poziom przygotowania zawodowego nauczycieli. Od połowy XVIII wieku głośno zaczęto mówić o konieczności kształcenia kadry w seminariach nauczycielskich. Po roku 1794 szkolnictwo zostało poddane nadzorowi państwa i podporządkowane kolegiom szkolnym. Zmieniono także sposób finansowania szkół. Podjęta w XVIII wieku działalność ustawodawcza wpłynęła znacząco na późniejszy XIX-wieczny kształt szkolnictwa powszechnego w Niemczech.

W wieku XIX na oświatowej mapie Sławna pojawiła się miejska szkoła elementarna (*Stadtschule*) będąca naturalnym spadkobiercą dawnej szkoły łacińskiej. W placówce, przeniesionej w 1821 roku do nowego budynku, zatrudniano trzech nauczycieli (Lindmajer 1994a: 241). Zaledwie kilka lat później, na przełomie lat 20. i 30. XIX wieku, koedukacyjna miejska szkoła w Sławnie dysponowała sześcioma nauczycielami i dwoma poziomami nauczania: dwuletnim elementarnym oraz specjalnym przeznaczonym dla dzieci z najuboższych rodzin (Bock 1873: 7). Pomimo tych braków szkoła sławieńska rozwijała się dynamicznie. Wzrost liczby uczniów oraz zatrudnienie liczniejszego i lepiej wykwalifikowanego personelu w latach 40. XIX wieku umożliwiły kształcenie na poziomie także ponadelementarnym. Powstała w ramach szkoły zróżnicowana edukacyjnie tzw. szkoła średnia (*Mittelschule*) kierowana przez tego samego rektora (Lindmajer 2002: 9).

W latach 50. XIX stulecia respektowanie przepisów o powszechnym obowiązku szkolnym oraz przyrost ludności przyniosły wyraźny wzrost liczby uczniów (w 1849 roku – 581, gdy np. szacuje się, że pod koniec XVIII wieku do wszystkich szkół Sławna uczęszczało od 70 do 80 uczniów). Szkoła, która otrzymała w 1856 roku drugi budynek, zatrudniała dwięciu nauczycieli w 1849 roku, a już w 1867 roku 12 pedagogów zajmowało się 759 uczniami (Lindmajer 1994a: 242).

Dalszy pomyślny rozwój szkoły zapewniła decyzja wydziału urzędu rejencji z 24 maja 1870 roku, w myśl której szkoła miejska w Sławnie uzyskała status „powszechnej szkoły wyższej” (*Volkshochschule*) o sześcioletnim cyklu kształcenia. Nauczanie tym trybem rozpoczęto 14 października 1872 roku (Lindmajer 1994a: 242). Szkoła posiadała łącznie 14 klas – 7 dla chłopców i 7 dla dziewcząt (*Parallel-Klassen*) (Lindmajer 2002: 10). Obowiązywały dwa poziomy nauczania: profil elementarny – czteroletni w klasach VI, V, IV i IIIB oraz nieobligatoryjny poziom wyższy według programu szkoły średniej niższego szczebla (*in den oberen Klassen*). Wówczas uczniowie po trzech latach nauki, czyli ukończeniu klasy IV, przechodzili do klasy IIIA przygotowującej do nauki w dwóch ostatnich klasach – II i I. Identyczna struktura obowiązywała w klasach żeńskich.

Kolejną cezurę w dziejach szkoły sławieńskiej stanowił rok 1892. W ramach pruskiej reformy szkolnej został zlikwidowany dotychczasowy podział na część miejską szkoły powszechnej i bezpłatne klasy powszechnego nauczania⁷. Powstała siedmiooddziałowa bezpłatna szkoła podstawowa z odrębnymi klasami dla chłopców i dziewcząt (razem 14 klas), do której obowiązkowo musiały chodzić dzieci po ukończeniu 6. roku życia (Lindmajer 2002: 11). Szkoła była bardzo liczna. W 1898 roku uczyło się w niej 760 dzieci, a grono pedagogiczne liczyło 13 osób.

Od zakończenia I wojny światowej sławieńska szkoła powszechna borykała się ze znacznymi problemami lokalowymi. Dotychczasowe budynki, pochodzące z lat 1821 i 1856, były przestarzałe i wyeksploatowane. Tymczasem w szkole w roku 1926 kształciło się już 892 dzieci. Zatrudnionych było 24 nauczycieli i woźny, a przeciętna liczba uczniów w klasie wynosiła 45 osób (Sroka 2007: 117). Ponadto w placówce od roku 1925 prowadzono odrębny oddział dla dzieci niepełnosprawnych intelektualnie oraz specjalne klasy wyższe wyłącznie dla dziewcząt, na podstawie których po 1928 roku stworzono średnią szkołę miejską dla dziewcząt. Antidotum miała być budowa nowego gmachu szkoły. Rozpoczęto ją w 1926 roku, choć pierwsze projekty pojawiły się 10 lat wcześniej.

Budowę nowej szkoły, zaprojektowanej przez architekta miejskiego Theodora Suhra i jego brata Diedricha Suhra (1882–1940) (zob. Sroka, Poprawska 2014: 50; Suhr 2008), zlokalizowanej za Kanałem Miejskim, planowano rozłożyć na kilkanaście lat. Oprócz budynku głównego przewidywano budowę hali sportowej, boiska i basenu. Etap pierwszy budowy zakończono w roku 1937. Oddano wówczas do użytku część budynku głównego (10 sal lekcyjnych, 2 pokoje nauczycielskie, 2 pomieszczenia warsztatowe i mieszkanie woźnego) oraz salę gimnastyczną (Lindmajer 1994b: 284). W roku 1939 do szkoły uczęszczało 1200 dzieci, grono pedagogiczne liczyło 26 osób, a średnia liczba uczniów w klasie utrzymała się na poziomie 45–46 osób. Wybuch II wojny światowej przerwał prace budowlane. Nie dokończono budowy głównego budynku oraz basenu i boiska szkolnego.

Szkoła niewątpliwie była ważnym elementem życia kulturalnego miasta. Nauczyciele działający w licznych organizacjach społecznych i edukacyjnych stanowili jego elitę intelektualną. Zarządzający szkołą kierownicy nosili tradycyjny tytuł rektora. Byli mianowani przez radę i magistrat przy współpracy kuratorium szkolnego i władz duchownych (Lindmajer 2002: 7). Rektorzy zatrudnieni w Sławnie do końca lat 30. XIX wieku rekrutowali się spośród duchownych ewangelickich legitymu-

⁷ W dwóch klasach z odrębnym programem w drugiej połowie XIX wieku uczyło się około 100 uczniów i uczennic (Lindmajer 2002: 10–11).

jących się uniwersyteckim wykształceniem teologicznym, dla których praca w szkolnictwie stanowiła najczęściej wstęp do wymarzonej kariery proboszcza. W latach 1802–1838 odnotowano na stanowisku aż siedmiu rektorów⁸. W roku 1838 stanowisko objął Gustaw Seelmann (1808–1887), absolwent Uniwersytetu w Berlinie. Piastował je do przejścia na emeryturę 1 grudnia 1882 roku⁹. Po nim, do początku 1892 roku, rektorem był G. Lakoschus, którego zastąpił teolog, nauczyciel Hugo Bona (od 1 lipca 1892 roku) – ostatni rektor przed I wojną światową. Dodatkowo w Sławnie pełnił obowiązki kaznodziei w kościele Mariackim.

3. Progimnazjum miejskie¹⁰

Poziom nauczania w XIX-wiecznej szkole miejskiej w Sławnie często nie zadowalał zamożniejszych mieszkańców Sławna, którzy pragnęli zapewnić swoim dzieciom lepsze kwalifikacje zawodowe. Ambicją władz miejskich pozostawało powołanie w mieście instytucji dającej młodzieży wykształcenie średnie bez konieczności poszukiwania tegoż w innych ośrodkach.

Wychodząc naprzeciw tym ambicjom, Rada Miejska Sławna 28 listopada 1860 roku postanowiła wystąpić z wnioskiem o utworzenie szkoły realnej I porządku. Jednakże projekt ten został odrzucony przez urząd rejencyjny w Koszalinie z powodu słabej kondycji finansowej miasta, która uniemożliwiała utrzymanie instytucji takich rozmiarów. Sprawa szkoły średniej wypłynęła ponownie dopiero po 10 latach, kiedy, jak wspomniałam, podniesiono rangę szkoły miejskiej. Być może miała ona stanowić podstawę dla szkoły realnej II porządku. Wojna prusko-francuska (1870–1871) opóźniła otwarcie owej szkoły, które nastąpiło dopiero w październiku 1872 roku. Nominalnie otwarta szkoła była to tzw. *höhere Burgerschule*, jednakże niemal od początku określano ją również jako progimnazjum, choć formalnie nie spełniała wymogów tego typu placówki¹¹.

⁸ Wśród nich: Kirchner, Harthausen, C.L. Todt, Conrad Beutner, Heinrich Neumann, Luckow i Kummer (Stoebbe 1898: 153–154).

⁹ Studiował w Berlinie (1829–1832). Brak informacji o tym, czy był to wydział teologiczny oraz czy otrzymał święcenia kapłańskie. Zmarł w Sławnie 2 września 1887 roku. Teologię obrał jego syn Juliusz (studia w Halle i Greifswaldzie) (Stoebbe 1898: 120, 154; Müller 1912: 442; Magistrat 1877; Seelmann i in. 1877).

¹⁰ Fragment pracy poświęconej dziejom progimnazjum sławieńskiego opiera się w dużej mierze na tekście autorki (Wesółowska 2002).

¹¹ W drugiej połowie XIX wieku w państwie niemieckim istniało siedem rodzajów szkół średnich, które nie zawsze reprezentowały poziom i zakres nauczania, jaki dzisiaj rozu-

Tuż przed otwarciem szkoły średniej w Sławnie przeprowadzono pierwszy nabór do klas od VI do IV (*Sexta, Quinta, Quarta*) i do dwóch klas tzw. *Vorschule*. W kwietniu 1873 roku utworzono klasę III (*Tertia*). Jako pełnoprawne progimnazjum szkoła zaczęła działać od 28 lutego 1874 roku, kiedy władze państwowe przychyliły się do wniosku Rady Miejskiej Sławna z 23 września 1873 roku o przekształcenie szkoły w statutowe progimnazjum. Placówka działała na podstawie instrukcji organizacyjnej dla progimnazjów z roku 1873. 24 września 1874 roku Królewskie Kolegium Szkolne Prowincji Pomorskiej w Szczecinie zaaprobowало połączenie progimnazjum z dwuletnią *Vorschule*, a 3 października 1874 roku potwierdziło regulamin szkoły (Stoebbe 1898: 158). W roku szkolnym 1874/75 wprowadzono podział klasy III na tzw. wyższą i niższą (*Ober-Tertia* i *Unter-Tertia* – dalej O III i U III).

Od początku nie tajono planów przekształcenia placówki w pełnoprawne gimnazjum, niespodziewanie jednak w roku 1875 zagrożone zostało istnienie samego progimnazjum. Doszło wówczas do kontrowersji w łonie patrycjatu sławieńskiego. Grupa niechętnych szkole mieszczan twierdziła, że jest ona nazbyt dużym obciążeniem dla budżetu miasta (Lindmajer 1995), zwłaszcza że w planach było otwarcie klasy II (*Secunda*), co wiązało się z potrzebą powiększenia budynku szkoły. Sprawa oparła się na najwyższych instancjach państwowych i po licznych perturbacjach Pruskie Ministerstwo Wyznań Religijnych, Spraw Szkolnych i Medycznych w piśmie z 8 listopada 1875 roku utrzymało w mocy zezwolenie na działalność progimnazjum w Sławnie (z dnia 28 lutego 1874 roku).

W roku szkolnym 1875/76 otwarto klasę II (*Secunda*), a w roku 1877/78 tzw. wyższą II (*Ober-Secunda*). Tym samym na mocy decyzji ministerstwa od 8 maja 1878 roku szkoła działała jako pełne progimnazjum (Stoebbe 1898: 165). Absolwenci, którzy chcieliby podjąć studia, musieli już tylko ukończyć klasę pierwszą (*Prima*) dowolnego gimnazjum.

W roku 1878 ogłoszono przetarg na budowę gmachu progimnazjum i sali gimnastycznej. Jesienią zakończono pierwszy etap prac, a wmurowanie 18 października 1878 roku kamienia węgielnego stało się okazją do wielkiej uroczystości miejskiej (Becker 1879: 5). Pracami budowlanymi kierował tamtejszy mistrz murarski Gustav Lieder. Nowy budynek oficjalnie przejęto na potrzeby progimnazjum 6 kwietnia 1880 roku. Został on zlokalizowany na terenach od kilku stuleci pozostających w posiadaniu miasta, do niedawna wykorzystywanych jako plac ćwiczebny

miemy pod pojęciem szkolnictwa średniego. Do szkół średnich zaliczano: gimnazjum klasyczne, gimnazjum realne, wyższą szkołę realną, progimnazjum, progimnazjum realne, szkołę realną i wyższą szkołę miejską.

(*Exerzierplatz*). Obok budynku zlokalizowano boisko szkolne i skwer. W gmachu znalazły się: mieszkanie rektora, mieszkanie woźnego, sala konferencyjna, gabinet rektora, pomieszczenia dla biblioteki i zbiorów przyrodniczych, pracownia plastyczna, pracownia fizyczna, aula, pomieszczenia gospodarcze oraz dziewięć klas lekcyjnych (Becker 1879: 4). Budynek był piętrowy z poddaszem. Izby lekcyjne mogły pomieścić od 30 do 56 uczniów. Duża aula przez wiele lat służyła jako miejsce licznych uroczystości szkolnych i nie tylko. Obok szkoły zbudowano salę gimnastyczną.

Do Sławna na uroczystość otwarcia gmachu przybyli m.in.: prezydent rejencji koszalińskiej von Auerswald, członek prowincjonalnego kolegium szkolnego dr M. Wehrmann, dyrektor okręgu Poczty Rzeszy w Koszalinie Bergemann, hrabia von Kleist – szambelan dworu i inni znakomici goście. Miasto udekorowano flagami i girlandami. Przed wejściem do szkoły ustawiono bramę, po przekroczeniu której burmistrz Sławna wręczył rektorowi klucze do budynku. Imprezie towarzyszyły przemówienia i występy chóru. Na zakończenie zorganizowano uroczystą kolację w restauracji „Prahlow's Hotel”.

Pierwszym dyrektorem placówki w roku 1872 został dr Conrad Bock (ur. 1840 w Niemczech na Śląsku), absolwent gimnazjum i uniwersytetu we Wrocławiu. Był dyrektorem krótko – do 1 lipca 1873 roku (Bock 1873: 14)¹². Zastąpił go dr Johannes Becker (ur. 1840). Ten bardzo zasłużony dla szkoły i Sławna człowiek ukończył gimnazjum w Żarach, studiował filologię klasyczną w Halle i Berlinie. Na uniwersytecie berlińskim doktoryzował się z filozofii. Zanim przybył do Sławna, pracował w Sulechowie i Seegeberg. W czasie wojny prusko-francuskiej służył jako podoficer w szluzewicko-holsztyńskim regimencie obrony krajowej. Od 1871 do 1872 roku był rektorem *höheren Bürgerschule* w Seegeberg. Do 31 października 1887 roku rektor progimnazjum sławieńskiego. Odszedł ze Sławna na stanowisko dyrektora gimnazjum w Kołobrzegu (Stoebbe 1898: 115). Z jego inicjatywy w wydawanych przez progimnazjum w Sławnie rocznych sprawozdaniach z działalności instytucji publikowano dokumenty z historii miasta. Dziś stanowią one nieocenione źródło do dziejów nie tylko szkoły, ale także miasta (choć nie wszystkie przetrwały do naszych czasów). Kolejnym rektorem został w 1888 roku dr Christian Rogge. Pracował do 1895 roku, w którym odszedł na stanowisko dyrektora gimnazjum w Szczecinku (Stoebbe 1898: 120–121). Zastąpił go szczecinianin Max Krösing. Przez kilka miesięcy roku szkolnego 1897/98 obowiązkowi

¹² Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej APSz), Kolegium Szkolne Prowincji Pomorskiej (dalej KSPP), sygn. 565.

dyrektora pełnił nauczyciel gimnazjalny Waldemar Hoffmann (1849–1914) zatrudniony w szkole od 1875 roku. Wakat obsadził wiosną 1898 roku pochodzący z Heiligenhafen Gustav Strathmann. Dyrektorem progimnazjum był do śmierci w roku 1908. Po nim stanowisko objął Friedrich Weidling. Od roku 1916 funkcję dyrektora pełnił berlińczyk Fritz Kühn. Zmarł niespodziewanie w 1924 roku (Anonim 1924/25: 12). W latach 1925–1929 zakładem kierował dr Bruno Scholvien, absolwent filologii i historii uniwersytetów w Halle, Berlinie i Greifswaldzie. Jego następcą był dr Erich Wolff, o którym brakuje informacji biograficznych. Był dyrektorem szkoły od 1 kwietnia 1929 roku do 1 lipca 1939, kiedy został przeniesiony do Gryfic. Ostatnim kierującym placówką (od roku 1939 do 1945) był Paul Jagusch¹³.

W początkowym okresie istnienia szkoły w roku szkolnym 1872/73, gdy funkcjonowały tylko klasy IV–VI oraz *Vorschule*, w planie lekcji odnotowano 13 przedmiotów. Najwięcej godzin przewidziano dla łaciny (9–10 godz. tygodniowo), języka niemieckiego (10 godz. w *Vorschule* – 2 godz. w IV) i greki (6 godz. w IV). Nauczano także religii, planimetrii, języka francuskiego, śpiewu, rysunku i innych.

W roku szkolnym 1883/84, kiedy zakład funkcjonował jako pełnoprawne progimnazjum, działało sześć klas progimnazjum i trzy klasy *Vorschule*. W planie było 18 przedmiotów. Nadal najwięcej było łaciny (8–9 godz. tygodniowo), ponadto greki (7 godz. w IIIb – II), języka niemieckiego (3–4 godz.). Pojawiły się też: historia, przyroda, matematyka, gimnastyka. W latach 80. XIX wieku noszono się z zamiarem przekształcenia instytucji w gimnazjum przez dodanie *Primy*. Jednakże wiązało się to z dodatkowym obciążeniem miejskiego budżetu i tak wyraźnie nadwyrężonego, tym bardziej że progimnazjum nie było jedyną szkołą w mieście dotowaną przez magistrat. Jeszcze w 1880 roku pojawiły się głosy, że szkoła ma mało „praktyczny” profil nauczania, nazbyt – zdaniem oponentów – zbliżony do klasycznego (por. wyżej). Z biegiem lat analizując plany lekcyjne, można zauważyć tendencję do zmniejszania liczby godzin języków starożytnych na rzecz przedmiotów ścisłych i języków nowożytnych. W 1897 roku ukazało się zarządzenie o wprowadzeniu w miejsce greki języka angielskiego. Oznaczało to, że uczniowie mogli wybierać spośród tych języków.

Na początku XX wieku szkoła przybrała miano *Progimnasium mit Realabteilung*. Uczniowie, którzy przeszli do klasy U III, musieli zdecydować o wyborze profilu realnego lub gimnazjalnego. W profilu gimnazjalnym utrzymano grekę (6 godz. tygodniowo), natomiast profil realny

¹³ Szkoła prawdopodobnie zaprzestała działalności pod koniec 1944 roku.

miał dodatkowe godziny języka francuskiego, matematyki i rachunków oraz fizykę, elementy chemii i mineralogię. W roku szkolnym 1908/09 szkołę przemianowano w *Realprogimnazjum*, w którym nadal funkcjonowały dwa profile w klasach wyższych.

W skład szkoły wchodziło *Vorschule* zorganizowane początkowo w dwóch, a od roku 1880 w trzech oddziałach. Przyjmowano do owej „przedszkoly” sześciolatków, naukę przewidywano na trzy lat. Jej celem było przygotowanie dzieci do nauki w klasach progimnazjalnych. Po jej ukończeniu absolwenci bez egzaminów przyjmowani byli do *Sexty*. Poziom nauczania był wyższy niż w szkołach elementarnych, a chłopcy pozostawali pod nadzorem tego samego kolegium szkolnego. W *Vorschule* realizowano program z zakresu nauki języka niemieckiego. We wszystkich oddziałach w roku szkolnym 1883/84 było to: język niemiecki (13 godz.), religia (10 godz.), rachunki (11 godz.), śpiew (6 godz.) oraz nauka czytania i pisanie (16 godz.). W latach późniejszych dodano gimnastykę. Liczba uczniów w „przedszkole” w roku szkolnym 1876/77 wzrosła do 78 osób, w latach następnych wynosiła około 30 osób, a tuż przed likwidacją w roku szkolnym 1913/14 tylko 18 osób. Klasy *Vorschule* zamknięto na początku roku 1914.

Od 1924 roku zakład zaczęto dostosowywać do wymogów gimnazjum realnego. W planach lekcji nie pojawia się już greka. Nadal nauczano łaciny (od 8 godz. do 3 godz.), dwóch języków nowożytnych, było więcej geografii i matematyki. Od wiosny 1928 roku szkoła działała jako gimnazjum realne o sześcioletnim profilu z klasami od VI do U II. Kolejna zmiana nastąpiła na podstawie zarządzenia resortu szkolnictwa z 18 lutego 1932 roku, w którym potwierdzono przekwalifikowanie *Realgymnasium* w *Reformrealgymnasium*. Do 1936 roku szkoła działała jako instytucja dwupoziomowa, klasy od VI do O III nauczane były według planu gimnazjum realnego, klasy wyższe zaś stanowiły tzw. *Oberschule*. W roku szkolnym 1933/34 w klasach od O III do O I język angielski był pierwszym językiem obcym, natomiast w IV i U III język francuski¹⁴. W roku szkolnym 1934/35 klasy VI–IV tworzyły reformowane gimnazjum realne, a pozostałe gimnazjum realne z podziałem na wyższe i niższe w zależności od wyboru profilu nauczania. Szkoła liczyła dziewięć klas, a pełny cykl nauczania to sześć lat.

Ostatnia transformacja nastąpiła w roku szkolnym 1936/37, kiedy na podstawie ogólnoniemieckiego zarządzenia szkoła uzyskała status wyższej szkoły miejskiej podporządkowanej resortowym władzom państwowym (*Staatliche Oberschule*), a od 8 listopada 1938 roku *Staatliche Ober-*

¹⁴ Na podstawie zarządzenia z 27 listopada 1931 roku.

schule für Jungen. W programie szkolnym z roku 1931/32 zamiast przyrody widnieje biologia i chemia, natomiast lekcje śpiewu zastąpiła muzyka. Zwiększono wymiar lekcji historii i języka niemieckiego, lecz nadal najwięcej było łaciny. W roku szkolnym 1938/39 w planie lekcji widnieje 16 przedmiotów oraz dodatkowe dla dziewcząt (szkoła od lat 20. była koedukacyjna) prace ręczne i gimnastyka.

W tym czasie szkoła działała w oddanym do użytku w 1880 roku budynku, który co pewien czas przebudowywano i remontowano. W 1914 roku rozbudowano mieszkanie dyrektora¹⁵, do 1928 roku wyremontowano zabudowania szkolne, a w 1938 powiększono i zmodernizowano salę gimnastyczną¹⁶. W roku 1919 szkoła zakupiła od miasta grunt pod plac zabaw i boisko szkolne¹⁷.

W latach wojennych szkoła działała, choć borykała się z wieloma problemami, zwłaszcza finansowymi. W roku 1942 chciano zająć salę gimnastyczną na potrzeby szpitala wojskowego. Dyrektor Jagusch sprzeciwiał się tym planom, opisując trudne warunki, w jakich musi prosperować szkoła. Ostatecznie odroczono decyzję o konfiskacie¹⁸. Już w 1943 roku poinformowano dyrekcję o zajęciu pomieszczeń szkolnych i udostępnieniu ich w godzinach popołudniowych (od 14.00 do 18.00) przez *Hugo-Schultz-Schule* i *Mittelschule für Jungen* z Bochum (350 uczniów)¹⁹. W roku 1944 ponownie chciano zarekwirować budynek sali dla wojska i znowu udało się to odroczyć, ale już w grudniu tegoż roku budynek szkoły postanowiono zająć na potrzeby szpitala cywilnego.

Dostępne materiały pozwoliły na ustalenie nazwisk 145 osób, które w latach 1872–1945 były członkami kolegium nauczycielskiego. Liczba nauczycieli zatrudnionych w danym roku szkolnym w szkole wynosiła od 5 (w roku szkolnym 1872/73) do 16 (1937/38). W latach 1875–1895 w szkole uczyło 9 nauczycieli, a w latach 1895–1908 – 10. Wzrost liczby zatrudnionych nauczycieli miał miejsce w latach 30. XX wieku. Etat nauczycielski w wymiarze tygodniowym wynosił od 4 godzin (w roku szkolnym 1935/36, nauczycielka gimnastyki dla dziewcząt) do 30 godzin (1910/11, nauczyciel *Vorschule*). Do lat 30. XX wieku najmniejszy etat nauczycielski przypadał rektorowi, a później dyrektorowi szkoły (od 14 do 18 godz.). Największe etaty mieli nauczyciele przedmiotów technicznych i *Vorschule* (od 26 do 30 godz.). Chociaż nazwiska kilku nauczycieli pojawiają się

¹⁵ APSz KSPP, sygn. 567.

¹⁶ APSz KSPP, sygn. 586.

¹⁷ Był to grunt o powierzchni 58,76 ara za sumę 1469 M (APSz KSPP, sygn. 565).

¹⁸ APSz KSPP, sygn. 586.

¹⁹ APSz KSPP, sygn. 586.

na planach lekcji przez wiele lat, np. Wilhelm Fromm (ur. 1844 w Sławnie) pracował jako nauczyciel elementarny od 1872 do 1911 roku czy Waldemar Hoffmann (1849–1914) zatrudniony od 1875 do 1912 roku, to zauważyć można znaczną rotację wśród nauczycieli, zwłaszcza na niższych stanowiskach. Niejednokrotnie, jako tzw. kandydaci lub praktykanci, pracowali tylko przez jeden semestr lub krócej. W znakomitej większości pochodzili z Pomorza lub ościennych Meklemburgii i Brandenburgii, ale także z Wrocławia, Poznania a nawet Port au Prince na Haiti.

Uczniów do progimnazjum przyjmowano na podstawie egzaminów lub bezpośrednio po ukończeniu *Vorschule*, gdzie przyjmowano dzieci w wieku od 5,5 do 6 lat. Po jej ukończeniu 9-letni chłopcy rozpoczynali naukę w klasie VI progimnazjum. Absolwenci szkoły mieli od 15 do 18 lat. W roku 1932 średni wiek uczniów w klasie O I wynosił prawie 20 lat. Przyjmowani do *Vorschule* chłopcy musieli przedstawić zaświadczenie o chrzcie lub miejscu urodzenia oraz dokument o przejściu szczepień. W roku 1872/73 w progimnazjum było 61 uczniów, a w *Vorschule* 28 (razem 89), w tym: tylko 14 niepochodzących ze Sławna, 64 ewangelików, 25 Żydów i nie odnotowano katolika. Największą liczbę uczniów zanotowano w latach 1875–1884 oraz w ostatnich latach istnienia szkoły. W latach 1878–1884 uczniowie wyznania mojżeszowego stanowili około 10% uczniów, a katolicy 1,5%. W roku 1931 zaś odpowiednio 1% i 4%. Większość dzieci pochodziła ze Sławna, natomiast uczniowie zamiejscowi z najbliższej okolicy, rzadko z innych prowincji.

Rok szkolny trwał dwa semestry – od Wielkanocy do Wielkanocy. Datę rozpoczęcia i zakończenia roku oraz daty egzaminów ustalało kolegium szkolne. Uczniowie kilka razy w roku mieli ferie, których terminy ogłaszano rokrocznie. Szkoła nie tylko edukowała, ale też wpływała na życie uczniów poza murami szkolnymi. Ważną pozycją w regulaminie była dyscyplina. Można się np. dowiedzieć, że uczniom bez rodziców nie wolno było przebywać w piwiarniach, restauracjach i kawiarniach. O zamiarze pójścia na potańcówkę należało informować wychowawcę. Państwowe zarządzenia zabraniały palenia papierosów przez uczniów niższych i średnich klas, natomiast dyrekcja szkoły w Sławnie zabroniła tego również najstarszym.

Nad prawidłowym funkcjonowaniem zakładu czuwało tzw. kuratorium. Ciało to zostało utworzone na podstawie § 18 *Organisationsstatut für das Progymnasium* z 25 września 1873 roku i 7 kwietnia 1874 roku oraz *Instruction für das Kuratorium des Progymnasiums und der damit verbundenen Vorschule zu Schlawa*. W skład kuratorium wchodził: burmistrz Sławna, inspektor tamtejszej *Volksschule*, rektor (dyrektor) progimnazjum oraz trzech członków magistratu.

Szkoła utrzymywała się z subwencji z urzędu rejencyjnego, budżetu miasta i czesnego, które w 1897 roku stanowiło około 27% przychodów (Stoebbe 1898: 273)²⁰. Czesne w początkowym okresie funkcjonowania szkoły wynosiło 8 talarów (około 24 M) w *Vorschule* i od 12 do 20 talarów (36–60 M) w progimnazjum. Do roku 1881 uczniowie progimnazjum płacili rocznie 100 M (w ratach kwartalnych), natomiast uczniowie *Vorschule* od 40 do 50 M, uczniowie zamiejscowi dopłacali 3 M. W latach 1909–1914 progimnazjum płaciło 130 M, a *Vorschule* 90 M. W latach 30. czesne wynosiło 240 RM. W roku 1897 ponad 70% wydatków stanowiły pensje dla nauczycieli, gdy na eksploatację budynków przeznaczano 2% dysponowanej sumy (Stoebbe 1898: 273)²¹.

18 października 1872 roku powstało *Verein für hilfsbedürftige Schuler*, później przemianowane na *Verein zur Unterstützung bedürftiger Schüler*. Owo Towarzystwo Wspierania Ubogich Uczniów utworzono w celu powiększenia niewystarczających środków finansowych na pomoc dla biednych, lecz uzdolnionych uczniów. Członkiem towarzystwa mógł być każdego, kto akceptował statut i wpłacał składki (nie mniej niż 1,5 talara (25 Pf)). Towarzystwo przyjmowało wszelkie darowizny. Na czele stał pięcioosobowy zarząd (cztery osoby z wyboru oraz każdorazowo dyrektor). W marcu towarzystwo publikowało roczne sprawozdania z działalności. Około 1/5 środków pozostawiano na jego koncie, a resztę rozdysponowywano na czesne i pomoce naukowe. W roku 1873/74 należało doń 94 członków. Po roku 1908 działało jako *Stiftungen und Unterstützungen für Schüler*.

Każdego roku szkoła była wizytowana przez urzędników kolegium szkolnego oraz superintendentów. Kontrolowano wszystkich nauczycieli, oceniano poziom nauczania, stopień umiejętności uczniów oraz warunki, w jakich pracowała szkoła. Pierwsza wizytacja miała miejsce 20–21 maja 1874 roku. Ostatnia, o jakiej wiemy, odbyła się w marcu 1943 roku. Wyniki wizytacji publikowano w rocznych sprawozdaniach z działalności zakładu.

²⁰ Przychody gimnazjum w 1897 roku wynosiły 39 870 M, z czego: 14 200 M pochodziło z urzędu rejencji, 14 360 M z kasy miasta, 10 875 M stanowiło czesne (po odjęciu 1200 M dla stypendystów), z zasobów funduszu emerytalnego dla nauczycieli 2557 M, odsetki od funduszu 370 M, 76 Pf.

²¹ W roku 1897 wydano sumę 39 870 M, z czego: 29 160 M na pensje, 2100 M na opłaty mieszkaniowe, 1900 M na nauczycieli pomocniczych, 870 M na środki naukowe, 230 M na sprzęt, 800 M na ogrzewanie i oświetlenie, 600 M na utrzymanie budynku, 7 M na ubezpieczenie dla inwalidów, 1088 na wynagrodzenie dla służby szkolnej i 187 M, 24 Pf na nieprzewidziane wydatki.

W szkole znajdowała się biblioteka dla nauczycieli i uczniów, w której dostępna była literatura fachowa i podręczniki. Ponadto od początku gromadzono wszelkie pomoce naukowe, wśród nich: zbiory biologiczne, chemiczne, matematyczne oraz mapy i atlasy. Działało także kilka organizacji uczniowskich. Wśród nich: *Stenographienverein Slavia*, *Fußballverein Greif*, *Gymnasialturnverein*, *Musikverein*, *Schülerkurzverein Viktoria* oraz *Schulgruppe des Vereins für das Deutschtum im Ausland*.

Szkola starała się upamiętniać wszelkie rocznice urodzin i śmierci wybitnych polityków, naukowców, literatów. Zawsze obchodzono urodziny głowy państwa, najpierw cesarza, a później prezydenta i kanclerza. Od początku istnienia szkoły do około 1915 roku rokrocznie obchodzono uroczystości 2 września – był to tzw. *Sedantag* lub *Sedanfeste* w rocznicę zwycięstwa nad Francją z 1870 roku. Szczególnie upamiętniono np. w 1883 roku 400-lecie urodzin Marcina Lutera oraz okrągłe rocznice istnienia szkoły. Organizowano przedstawienia szkolne, koncerty muzyczne, wystawy i wycieczki.

4. Szkoły prywatne

Placówkami oświatowymi działającymi już od średniowiecza poza ramami systemu edukacyjnego były szkoły prywatne, tzw. *Winkelschulen*. Sławno nie stanowiło wyjątku – tutaj także odnotowano ich działalność, zwłaszcza w wieku XVIII (Lindmajer 2000b). Jako zagrożenie dla systemu państwowego i oficjalnego szkolnictwa były wcześniej zwalczane przez prawomocne władze kościelne i szkolne. Zmieniło się to w pierwszej połowie XVIII wieku, kiedy na mocy specjalnego edyktu szkoły pokątne objęte zostały częściowym nadzorem ze strony odpowiednich władz (Łukasiewicz 1996: 7).

Z roku 1740 pochodzi najstarsza znana notka o działalności szkół pokątnych w Sławnie. Wzmiankowane są wówczas trzy, w tym jedna bez formalnej akceptacji magistratu i proboszcza kościoła Mariackiego, a jednocześnie prepozyta synodu sławieńskiego. Brakuje bliższych informacji na temat funkcjonowania owych zakładów. Blisko pół wieku później odnotowano w Sławnie działalność prywatnej szkoły dla małych dzieci C.L. Mehringa (Lindmajer 1999: 13–14).

W Sławnie w latach 1840–1845 pojawiły się dwie jednoklasowe koedukacyjne szkoły prowadzone przez kobiety (koncesjonowane nauczycielki) – Caroline Wegner oraz Ernestinę Johannę Beeske. Po 1845 roku zamiast szkoły pani Beeske pojawia się w źródłach szkołka Henrietty Simon (działająca do około 1857 roku) (Lindmajer 2000b). Szkoła C. We-

gner działała (z przerwą w latach 1848?/1849–1850) przynajmniej do 1862 roku. Ostatnie informacje o działalności jednoklasowych szkół elementarnych w Sławnie pochodzą z połowy lat 70. XIX wieku (nauczycielka i 20 dzieci, 1875 roku) (Stoebbe 1898: 168). Owe *Kleinkinderschule* straciły na popularności na rzecz nauczania indywidualnego, a przede wszystkim nie wytrzymały konkurencji ze strony miejskiej szkoły elementarnej.

W ocenie Józefa Lindmajera szkoły te stanowiły „rodzaj ochronek dla dzieci (*Warteschule für Kinder beiderle Geschlechts*) czy przedwstępnych szkółek przygotowawczych i wychowawczych (*Ersatz der Schule*)” (Stoebbe 1898: 168). Były przeznaczone dla dzieci, które nie osiągnęły wieku obowiązku szkolnego, tj. nie ukończyły pięciu lat. W tych de facto przedszkolach nie realizowano konkretnego planu nauczania. Dzieci uczono podstaw biblijnych, śpiewu oraz pisania i czytania. Liczebność w klasach wynosiła od 14 do 26 dzieci. Za opiekę i naukę rodzice wnosili opłaty. We wszystkich szkołkach była ona na podobnym poziomie, czyli około 1 srebrnego grosza tygodniowo.

Większą popularnością i estymą niż jednoklasówki cieszyła się prywatna szkoła żeńska w Sławnie, choć jej początki były trudne. Po raz pierwszy z inicjatywą utworzenia prywatnej szkoły dla dziewcząt wystąpiły w 1834 roku, pochodzące z Chojnic, siostry Adelajda i Luiza v. Prondzinski. Mimo przychylności władz miejskich, rejencji oraz inspektora szkolnego, a także pomyślnych wyników egzaminów kwalifikacyjnych obu (świetnie, aczkolwiek nieformalnie) wykształconych sióstr do założenia „wyższej szkoły dla dziewcząt” nie doszło z uwagi na małe zainteresowanie wśród mieszkańców Sławna.

Kolejna próba, zwieńczona sukcesem, podjęta została w roku 1846 przez pochodzącą ze Szczecina nauczycielkę Marię Müller. Do oddziału wstępnego (*Abteilung*) pierwszej klasy jesienią 1846 roku przyjęto 14 dziewczynek. Przyjmowane uczennice musiały mieć za sobą etap nauczania elementarnego i posiadać określony zasób wiedzy (*höhere Bildung*) (Lindmajer 2000b). Szkoła pani Müller utrzymała się na rynku edukacyjnym do schyłku 1852 roku, względnie początku 1853 roku. W trzyklasowej szkole pracowały dwie nauczycielki. Za naukę rodzice wpłacali czesne miesięczne (w klasie pierwszej 20 Sgr i 1 Pf, w klasie drugiej i przypuszczalnie w trzeciej 1 talara). Uczennice uczęszczały do szkoły od poniedziałku do soboty. W planie była nauka: czytania, pisania, ortografii, religii, historii, przyrody oraz języka francuskiego, oczywiście języka niemieckiego, a także rysunku i prac ręcznych.

W Sławnie 7 października 1858 roku z inicjatywy gruntownie wykształconej nauczycielki Julii Emilii Bertling powstała nowa prywatna

„wyższa szkoła dla dziewcząt”, którą można zaliczyć do szkół średnich niższego stopnia. Przyjmowano do niej uczennice w wieku od 8 do 14 lat. W pierwszych latach funkcjonowania szkoły oprócz właścicielki zatrudnione były dwie nauczycielki pomocnicze. Pani Bertling realizując szczytny cel stworzenia „chrześcijańskiej osobowości poprzez wdrażanie zasad prawości i prawdomówności oraz kształcenie umysłu” (Lindmajer 2000b), nie ograniczała się tylko do edukacji szkolnej, ale od roku 1860 oferowała swym uczennicom mieszkania na pensji, gdzie kontynuowano nauczanie zgodne z założonymi ideami. Jak wspomina J. Lindmajer, poziom nauczania w szkole od początku był wysoko oceniany przez sławieński magistrat.

Od roku szkolnego 1860/1861 szkoła pani Bertling była trzyklasowa. Prawdopodobnie pierwsze klasy dzieliły się na dwa oddziały. Rodzice uczennic wybierali ścieżkę edukacyjną. Dziewczęta mogły uczęszczać do szkoły, przechodząc cykl nauczania niższego rzędu (oddział 2), a więc tylko trzy lata, lub w pełnym wymiarze programowym przez pięć lat, a później przez sześć lat (oddział 1). W tym czasie w szkole zatrudnionych zostało dwoje dodatkowych nauczycieli pomocniczych (w tym niejaki Frances Jones, nauczyciel języka angielskiego i muzyki).

W roku 1864 szkołę przejęła pochodząca z Bytowa Maria Arndt. Wraz z nią w szkole nauczały dwie wykwalifikowane nauczycielki, a naukę śpiewu prowadzili dwaj nauczyciele zatrudnieni na stałe w szkole miejskiej. Do szkoły przyjmowane były uczennice w wieku 7–15 lat. Wpis do klasy początkowej (III) poprzedzał sprawdzian z zakresu czytania, pisanie i podstaw arytmetyki. Pełny kurs w klasie III trwał od dwóch do dwóch i pół roku. W tym czasie dziewczęta zdobywały wiedzę z zakresu: religii, geografii, historii, języka niemieckiego, rysunku, prac ręcznych, rachunków oraz języka francuskiego i kaligrafii. Nauczyciele (z wyjątkiem uczących śpiewu) prowadzili lekcje z kilku przedmiotów we wszystkich klasach.

Kolejna zmiana na stanowisku przełożonej (*Vorsteherin*) miała miejsce w roku 1867. Pannę Arndt zastąpiła panna Albertina Leistikow. Dokonała zmian personalnych i merytorycznych. Wprowadziła własny program nauczania i zatrudniała wyłącznie nauczycielki. W ówczesnym planie zajęć znajdujemy: religię, przyrodę, rachunki, geografę, język niemiecki, francuski, angielski, rysunki, historię, geografę, śpiew i rzecz jasna prace ręczne. Na przełomie lat 1877 i 1878 na stanowisku przełożonej odnotowujemy niejaką pannę Hendess. Prócz niej w szkole pracowały jeszcze dwie nauczycielki przedmiotowe, jedna pomocnicza oraz, jak bywało wcześniej, nauczyciele śpiewu ze szkoły miejskiej. Budynek trzyklasowej szkoły znajdował się na północno-wschodnim skraju miasta,

przy szosie do Słupska (Lindmajer 2000b). Liczba uczennic w 1878 roku wynosiła 78.

Kolejną przełożoną szkoły, przynajmniej od roku szkolnego 1880/81 do 1888/89, była panna C. Wendorff. Za jej kadencji w roku 1880 szkoła przeszła na czteroletni cykl nauczania. Do szkoły przyjmowano dziewczynki po ukończeniu 6. roku życia, bez konieczności posiadania elementarnego przygotowania. Po pani Wendorff zarządzanie szkołą przejęła Maria Otto, nauczycielka z Elbląga, która pracowała przynajmniej do 1905 roku. W czasie kadencji C. Wendorff i M. Otto grono pedagogiczne składało się z 4 lub 5 nauczycielek (wliczając przełożoną), a liczba uczennic wahała się od 67 do 102. Nowum było wprowadzenie w roku szkolnym 1902/03 obowiązkowych lekcji gimnastyki.

Szkoła pomimo wysokich ocen nie była przedsięwzięciem rentownym. Szczególną bolączką placówki (zwłaszcza pod koniec XIX stulecia) były permanentne trudności finansowe spowodowane zbyt małą liczbą uczennic i niewygórowanym czesnym. Niewielkie dochody szkoły przeznaczano na wynajem sal w szkole miejskiej i skromne pensje dla nauczycielek. Jednakże o znaczeniu instytucji w mieście świadczyć może fakt, iż rocznie w budżecie miasta przeznaczano kwotę 500 marek „na utrzymanie miejsc” w szkole żeńskiej, a nawet zainteresowano problemem władze rejencji i rozpoczęto starania o przyznanie państwowej dotacji (Lindmajer 2000b). W początkach XX wieku władze miejskie rozważały zmianę statusu prawnego szkoły i poprawę warunków lokalowych. W świetle istniejących źródeł plany te wówczas nie zostały zrealizowane. Brakuje też informacji o okolicznościach zamknięcia szkoły. Wiemy, że na pewno nie funkcjonowała ona po 1918 roku. W źródłach wymieniane są w tym czasie tylko wyższe klasy żeńskie (*gehobene Mädchenklassen*) w ramach miejskiej szkoły powszechnej, które przed 1926 roku przekształcono w samodzielną miejską średnią szkołę dla dziewcząt (*Mädchen-Mittelschule*) z siedzibą przy skrzyżowaniu *Winterfeldstr.-Chaussee Str.* z *Jahn Str.* (obecnie ul. 1. Pułku Ułanów i ul. Sempołowskiej) (Gwiazdowska 2013: 174). W roku 1936 w szkole zatrudnionych było siedmiu nauczycieli (trzech nauczycieli, w tym rektor, i cztery nauczycielki) (Lindmajer 1994b: 284, 286; Lindmajer 2000b).

W tym miejscu odnotować należy istnienie w Sławnie także szkoły gminy żydowskiej. O ile w XVIII stuleciu Sławno zamieszkiwała tylko jedna duża rodzina żydowska, o tyle w roku 1812 odnotowano już 17 rodzin wyznania mojżeszowego. Do 1900 roku liczba członków gminy wynosiła ponad 250 osób. Prawdopodobnie szkołka powstała w połowie lat 20. XIX wieku. Jej powstanie oparto na pruskich prawnych podstawach do

zakładania szkół wyłącznie dla dzieci żydowskich, które także zostały objęte ogólnie obowiązującymi przepisami o przymusie szkolnym. Ten obszar oświaty sławieńskiej nie doczekał się jeszcze szerszych badań.

5. Szkolnictwo zawodowe

Niemal od początków zinstytucjonalizowanego szkolnictwa pomorskiego mieszczaństwo zabiegali o stworzenie własnego autonomicznego systemu edukacji. Coraz rozleglejsze interesy tej grupy społecznej wymagały znajomości pisma i rachunków, umiejętności zarządzania miastem, wiedzy i biegłości w prowadzeniu ksiąg handlowych, w towaroznawstwie, w sprawach obiegu pieniężnego. Do połowy XIV wieku, zgodnie z propozycjami mieszczańskimi, doszło do uformowania się wyższej formy szkoły mieszczańskiej, tj. łacińskiej szkoły miejskiej (*Lateinschule*), a dla uboższych władze miejskie zakładały szkoły czytania i pisania (tzw. szkoły niemieckie). W szkołach tych językiem wykładowym był język niemiecki. Nie miały one jednolitych programów nauczania i poza nabyciem umiejętności czytania i pisania w języku niemieckim oraz redagowania listów handlowych gwarantowały podstawy rachunków nauczanych za pomocą tablic rachunkowych i liczmanów oraz znajomość rodzajów pieniędzy, miar i wag (Hellfeldt 1956: 388). Postulat nauczania w szkołach rzeczy „praktycznych” pojawiał się dość regularnie przez kolejne stulecia i w różnych systemach oświatowych.

Początki formalnego szkolnictwa zawodowego sięgają XVIII wieku, ale jego rozwój nastąpił w drugiej połowie XIX wieku i związany był z zapotrzebowaniem państwa na wykwalifikowanych pracowników przemysłu, handlu i rolnictwa, dotąd kształconych tradycyjnie przez mistrzów poszczególnych rzemiosł lub bezpośrednio w dużych zakładach przemysłowych. Pod koniec wieku XIX coraz liczniej powstawać zaczęły szkoły rzemieślnicze, techniczne, handlowe i rolnicze (szerzej zob. Lindmajer 2011).

W Sławnie w roku 1886 magistrat (zapewne pod wpływem operatywnych mieszczań) wystąpił z inicjatywą utworzenia Szkoły Przysposobienia Rzemieślniczego (*gewerbliche Fortbildungsschule*). Dwuletnia batalia proceduralna została zakończona sukcesem i 11 października 1888 roku w starym budynku szkoły miejskiej rozpoczęły się zajęcia. Nadzór formalny nad szkołą sprawował magistrat przez wyłoniony wcześniej zarząd. Nauka w szkole była obowiązkowa (pod karą grzywny) dla mieszkańców w Sławnie rzemieślników, czeladników i robotników, którzy nie ukończyli 18 lat²².

²² Oczywiście istniały wyjątki od tej zasady, wśród nich obowiązkowym doksztalceniem nie byli objęci uczniowie wyższych klas szkoły miejskiej oraz ci, którzy 18 lat kończyli we wrześniu danego roku (Lindmajer 2011: 129).

Przymus ów z czasem złagodzony – z obowiązku zwolnieni byli uczniowie, którzy udowodnili, że posiadają odpowiednią wiedzę i umiejętności. Szkoła dla uczniów obowiązkowych była bezpłatna, natomiast chętni, którzy ukończyli 18 lat (i byli zwolnieni ze służby wojskowej) zobowiązani byli do uiszczenia czesnego w wysokości 3 marek za cały kurs (Lindmajer 2011: 129). Szkoła utrzymywana była z dotacji państwowej i miejskiej, ponadto po stronie miasta leżały koszty eksploatacyjne. Przez pewien czas skromne środki przeznaczone na funkcjonowanie szkoły przekazywały zarządy cechów.

Nauka w szkole odbywała się w corocznych sześciomiesięcznych kursach (od października do kwietnia). Przewidywano sześć godzin lekcji tygodniowo. Początkowo po dwie godziny przez trzy dni w tygodniu, później po trzy godziny dwa razy w tygodniu. Lekcje w dni powszednie odbywały się w godzinach wieczornych od 18.00 do 20.00 (17.00–20.00), a w niedzielę od 13.00 do 15.00, później od 10.00 do 12.00. Z czasem szkoła sławieńska (należąca do nielicznych w rejencji koszalińskiej stale czynnych placówek) zwiększyła liczebność uczniów i częstotliwość kursów. Przed wybuchem I wojny światowej w szkole uczyły się trzy klasy podzielone na dwie grupy. Odbywały się dwa kursy rocznie (letni i zimowy), zwiększono liczbę godzin lekcyjnych do ośmiu. W programie szkolnym realizowano naukę z zakresu języka niemieckiego (w klasie przygotowawczej), podstaw rachunkowości (fakturowanie, prowadzenie księgowości), geometrii i rysunku technicznego. W szkole uczyli pedagodzy zatrudnieni w klasach wyższych szkoły miejskiej. W świetle badań podjętych przez J. Lindmajera w ciągu ćwierćwiecza istnienia szkoły naukę w niej podjęło od 2,4 tys. do 2,5 tys. uczniów. Silnie reprezentowani w społeczności sławieńskiej kupcy, zachęceni przykładem dobrze prosperującej szkoły rzemieślniczej, podjęli działania na rzecz utworzenia podobnej instytucji kształcącej przyszłych handlowców. Początkowo namiastką szkoły kupieckiej były fakultatywne zajęcia z rachunkowości kupieckiej (*kaufmännischen Rechnen*) prowadzone w sławieńskim progimnazjum od roku szkolnego 1894/95 (Lindmajer 2011: 129). 1 października 1904 roku rozpoczęły się zajęcia w handlowej szkole doksztalcającej w Sławnie, powstałej z inicjatywy tutejszego związku kupieckiego. Dwa lata później szkołę przekształcono w oficjalną doksztalcającą szkołę handlową (*kaufmännische Fortbildungsschule*) pod auspicjami magistratu. Kierownictwo szkoły należało do jednego z zatrudnionych nauczycieli. Szkoła utrzymywała się z dotacji miejskiej i czesnego. Nauka odbywała się popołudniami. Uczniowie byli podzieleni na trzy poziomy (*Stufe*). Liczba godzin lekcyjnych wynosiła od 4 do 6 tygodniowo, a pełny kurs trwał pół roku. W tym czasie uczniowie pogłębiali znajomość języka ojczystego, księgowości,

obsługi klienta, geografii gospodarczej oraz nadprogramowo stenografii lub maszynopisania. Podczas nauki uwzględniano pięć głównych specjalności, tj. handel artykułami kolonialnymi, konfekcyjnymi, drogeryjnymi, skórzanymi oraz zbożowo-młynarskimi (Lindmajer 2011: 137). W chwili otwarcia szkoły naukę w niej podjęło 34 uczniów, a wiosną 1914 roku 53.

Kryzys gospodarczy i społeczny wywołany I wojną światową początkowo wywarł niekorzystny wpływ na stan szkolnictwa. Placówki borykały się z problemami finansowymi i lokalowymi. Niektóre z nich zamknęły podwoje, inne uległy przekształceniom. W roku 1919 za sprawą małżeństwa Anny i Bruno Magull powstała w Sławnie prywatna szkoła handlowa (*private Handelsschule*). Siedziba szkoły i jednocześnie mieszkanie właścicieli znajdowało się w wynajmowanym domu przy *Lindenpromenade* 1. Uczniowie mieli zajęcia z języka niemieckiego, angielskiego i francuskiego, a także z rachunkowości, maszynopisania, stenografii i księgowości. Szkoła cieszyła się dużą popularnością. Jej właściciele w roku 1930 otworzyli bliźniaczą placówkę w Lęborku, przez krótki czas prowadzili też szkołę w Darłowie. Jak podaje R. Czycholl (2010: 14), szkoły Magullów były bardzo dochodowym interesem. W latach 1931–1937 ich roczny dochód wynosił od około 25 tys. do 30 tys. marek. Czas prosperity przerwało w 1938 roku aresztowanie Bruno Magulla. Jego żona chcąc kontynuować działalność, zdecydowała się w 1942 roku na rozwód i wstąpienie do NSDAP. Oportunizm Magull pozwolił jej kierować szkołami do marca 1945 roku.

Pisząc o szkolnictwie zawodowym w Sławnie, należy wspomnieć o formach dokształcania i podnoszenia kwalifikacji dla pracowników rolnych. Przez długi czas w Sławnie nie działały tego typu kursy czy szkoły stacjonarne. Robotnicy rolni mogli korzystać z form edukacji dostępnych w innych miastach regionu. W 1910 roku uruchomiono w Sławnie szkołę wędrowną gospodarstwa domowego dla dziewcząt (*Wanderhaushaltungsschule*). Podczas dwumiesięcznych płatnych kursów młode dziewczęta (14–16 lat) uczyły się prowadzenia domu. Natomiast w 1922 roku przeniesiono z Darłowa do Sławna tzw. zimową szkołę rolniczą działającą pod nadzorem Izby Rolniczej Prowincji Pomorskiej, która jeszcze w roku 1940 kształciła przyszłych referendarzy rolnych.

Zakończenie

Dzięki pracy historyków niemieckich, kronikarskiej pasji burmistrza Augusta Stoebbe oraz przede wszystkim niezwykle gruntownym opracowaniom Józefa Lindmajera wyłania się z przeszłości prawie kom-

pletny obraz szkolnictwa sławieńskiego do 1945 roku. Sławno należy zaklasyfikować do miast o bogatej, bezsprzecznie sięgającej wieków średnich tradycji oświatowej, a przy tym różnorodnej, z wieloma typami szkół oferujących młodzieży wykształcenie na różnych poziomach i kierunkach.

Bibliografia

- ANONIM 1924/25. Staatliches Realprogymnasium zu Schlawe, *Bericht über das Schuljahr, 1924/25* [Archiwum Państwowe w Szczecinie].
- BECKER J. (oprac.) 1879. *Siebenter Jahresbericht über das städtische Progymnasium zu Schlawe für das Schuljahr 1878/79*, Schlawe: Gedruck H. Moldenhauer.
- BOCK C. 1873. Ein Beitrag zur Geschichte des Schlauer Schulwesens, *I Bericht über die Städtische Höhere Lehranstalt in Schlawe, 1873* [Archiwum Państwowe w Szczecinie].
- BÜLOW G. 1880. *Beiträge zur Geschichte des pommerschen Schulwesens im 16. JAHRHUNDERT*, Stettin: Druck von Herrcke & Lebeling.
- CZYCHOLL R. 2010. *Die Anna-Magull-Stiftung an der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg. Stiftung einer Handelslehrerin für Handelslehramt-Studierende 1985–2010*, Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg.
- GWIAZDOWSKA E. 2013. Rozwój urbanistyczny Sławna w świetle planów miasta od czasów nowożytnych po współczesność, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. XI: *Ośrodki miejskie*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Darłowo–Sławno: Fundacja „Dzie-dzictwo”, 161–181.
- HELLFELDT G. 1956. *Zur Entstehung und Entwicklung des städtisch-bürgerlichen Schulwesens im deutschen Ostseegebiet zwischen unterer Elbe und unterer Oder bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Rostock [maszynopis].
- HEYDEN H. 1961. *Protokolle der Pommerschen Kirchenvisitation 1535–1539*, Köln: Böhlau.
- HOFFMANN W. 1910. Zur Geschichte der lateinischen Schule zu Schlawe, [w:] XXXIX. *Jahresbericht über das städtische Progymnasium mit Realabteilung zu Schlawe für das Schuljahr*, F. Weiding (oprac.), Schlawe: Druck von H. Moldenhauer & Sohn, 3–21.
- LINDMAJER J. 1994a. Od upadku starych Prus do klęski III Rzeszy (1806–1918), [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk: Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 193–256.
- LINDMAJER J. 1994b. Okres międzywojenny i druga wojna światowa (1918–1945), [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk: Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 257–309.
- LINDMAJER J. 1995. Początki sławieńskiego progimnazjum 1872–1880, *Rocznik Koszaliński*, **25**, 55–75.
- LINDMAJER J. 1999. Rzecz o Franzu Mehringu 1846–1919, *Dorzecze*, **9**, 13–18.
- LINDMAJER J. 2000a. Uwagi o szkolnictwie w Sławnie od wprowadzenia reformacji do końca XVIII wieku, *Słupskie Studia Historyczne*, **8**, 80–92.
- LINDMAJER J. 2000b. Sławieńskie szkolnictwo prywatne w XIX wieku, *Dorzecze*, **10**, 4–19.
- LINDMAJER J. 2002. Szkoła miejska w Sławnie od końca XVIII wieku do 1914 roku, *Dorzecze*, **11/12**, 5–13.
- LINDMAJER J. 2011. Z dziejów dokształcania i szkolenia zawodowego w rejencji koszalińskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Szkice problemowe, *Słupskie Studia Historyczne*, **17**, 117–142.

- ŁUKASIEWICZ D. 1996. Pruska szkoła na Pomorzu Zachodnim w XVII–XVIII w. Podstawy materialne. Programy nauczania. Nauczyciele, *Przegląd Historyczny*, **57**, 7.
- ŁUKASIEWICZ D. 2004. *Szkolnictwo w Prusach Południowych (1793–1806) w okresie reform oświeceniowych*, Poznań–Warszawa: Wydawnictwo PTPN.
- MAGISTRAT 1887. [Nekrolog Gustava Seelmanna], *Schlauer Kreisblatt*, **79**, 379.
- MÜLLER E. 1912. *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart*, t. 2: *Regierungsbezirk Köslin, die reformierten Gemeinden Pommerns*, Stettin: Leon Sauniers Buchhandlung.
- MUSZYŃSKI A. 1994. W dobie rozdrobnienia feudalnego i zjednoczonego Księstwa Pomorskiego, [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk: Urząd Miejski w Sławnie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, 91–142.
- SEELMANN A., SEELMANN A., SEELMAN H. i in. 1887. Gustav Seelmann in Schlawe, *Schlauer Kreisblatt*, **79**, 379.
- SROKA J. 2007. *Szkice Sławieńskie. Ludzie. Wydarzenia. Miejsca. Obiekty*, Sławno: Wydawnictwo Margraf.
- SROKA J., POPRAWSKA M. 2014. *Sławnianie znani i nieznani*, Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”.
- STOEBBE A. 1898. *Chronik der Stadtgemeinde Schlawe i. Pom.*, Schlawe: Druck von H. Moldenhauer & Sohn.
- SUHR W. 2008. Diedrich Suhr – Architekt und seine Bauten in Schlawe in Pommern, 1921–1929, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. VII: *Gmina Sławno*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 271–295.
- WESOŁOWSKA S. 2002. Dzieje progimnazjum w Sławnie, [w:] *Sławno i Ziemia Sławieńska. Historia i Kultura*, t. 1, W. Łysiak (red.), Poznań Wydawnictwo „Eco”, 85–103.

Das Schulwesen in Schlawe bis 1945

Zusammenfassung

Die erste, mit Quellenangabe, bestätigte Schule in Schlawe war die Lateinschule im 14.Jh. Die dreiklassige Schule realisierte ein Programm in Latein, Griechisch und Religion – übereinstimmend mit den Grundsätzen der Kirchenordnung. Für die ärmeren Bürger gab es eine einklassige „deutsche“ Schule mit Deutsch als Unterrichtssprache. Im 17.Jh. unterrichteten die Lehrer der Lateinschule ebenfalls in der Elementarschule für Mädchen und in der Schule für arme Bürger. In der Lateinschule, die vom Stadtrat finanziert wurde, wurde vor allem Latein gelehrt, Religion, Deutsch und Singen nur traditionell. In kleinem Umfang wurde Geschichte, Geografie, Rechnen, Französisch, Physik, aber vor allem Schreiben und Lesen realisiert. Um die Wende vom 18. zum 19. Jh. verlor die Lateinschule ihren bevorzugten Status, eine Elementarschule wurde eingerichtet, die Lesen, Schreiben, Rechnen, Beten und den Katechismus im Programm hatte. Finanziell waren Stadtrat und die Kirchengemeinde für

diese Schule verantwortlich. Lehrer dieser „Armenschule“ waren gleichzeitig Küster in der Marienkirche (18. Jh.).

Im 19. Jh. beschäftigte die Elementarschule 5 Lehrer in 5 Abteilungen. Die Klasse für die Kinder der armen Bevölkerung wurde weiterhin vom Küster geleitet. Mit der Einführung der Allgemeinen Schulpflicht und des großen Zuwachses der Bevölkerung, mussten mehr Schulen eingerichtet werden, ohne jedoch das Lehrprogramm zu ändern. Im Jahre 1872 wurden eine Höhere Stadtschule und ein Gymnasium eröffnet, mit höheren Ansprüchen. Später wurde das letztere in ein Progymnasium umgewandelt. Die Schüler konnten jetzt ein volles sechsjähriges Lehrprogramm absolvieren.

Ende des 19. Jh. wurde an Stelle der Stadtschule und der Armenschule eine Allgemeine Siebenklassige Grundschule eingerichtet. In den ersten Klassen wurde das Lehrprogramm der Elementarschule realisiert, in den höheren ein geschmäleretes der Mittelschule. 1937 bekam die Schule ein neues Gebäude mit Turnsaal. Bis 1925 führte die Schule eine Klasse für behinderte Kinder und Klassen nur für Mädchen, 1928 wurde es eine selbständige Mädchenschule. Bis Ende des 2. Weltkrieges gab es in Sławno, außer der Mittelschule für Mädchen und des Progymnasiums, eine Landwirtschaftsschule und zwei Berufsschulen (eine Direktschule und eine für Weiterbildung). Im 19. Jh. funktionierten noch einige Privatschulen und eine Schule für die Kinder der jüdischen Gemeinde.